

УДК 930.1(477):323.3-054»1950/1990»

Каганов Юрій

кандидат історичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, доцент кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету
znuhist@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6889-7377

**ФЕНОМЕН «РАДЯНСЬКОЇ ЛЮДИНИ» 1950–1980-х рр.
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ**

Стаття присвячена аналізу сучасної української історіографії при висвітленні та концептуалізації феномену «нової радянської людини» від післясталінської доби до 1991 р. Аналізуються концепти та архетипи «радянської людини» в інтерпретації вітчизняних істориків, філософів, соціологів. Акцентується увага на аспектах цінностей, ідентичності, суспільної свідомості «будівників комунізму». Визначено, що в українському академічному дискурсі на сьогодні бракує комплексного дослідження української версії «Homo Sovieticus».

Ключові слова: «радянська людина», «Homo Sovieticus», комуністична свідомість, ідеологія, ідентичність.

Становлення поглядів українських науковців на трансформації особистості в реаліях післясталінської доби відбувалося в умовах, дещо відмінних від західного чи російського випадків. Відродження української державності гостро постало питання про вивчення «білих» плям та відверто сфальсифікованих сторінок вітчизняної історії. Магістральними темами історичних досліджень стають козацький період, Українська національно-демократична революція 1917-1921 рр., Голодомор 1932-1933 рр. та масові репресії 1930-х рр., український визвольний рух часів Другої світової війни тощо. З радянського періоду у фокусі уваги опинилася, перш за все, доба сталінізму. Період 1953-1991 рр. перебував на маргінесі. Українській науці потрібно було пережити власну «пересталінізацію» новітньої історії.

Окремі дослідження, присвячені масовій свідомості жителів післясталінської УРСР, з'являються лише на початку 2000-х рр. У 2006 р. виходять друком перші статті аспіранта кафедри історії України Полтавського державного педагогічного університету Миколи Брегеда, присвячені уявленням жителів України періоду «відлиги». На його думку, процес десталінізації мав величезний вплив на суспільну свідомість, адже сприяв руйнуванню численних стереотипів доби сталінізму. Автор окреслив специфіку змін в уявленнях основних соціальних групах українського суспільства: селянства, робітників, інтелігенції, працівників силових структур, номенклатури. Як демонструє його робота, несподіваним викликом для владних еліт СРСР стало поширення на фоні десталінізації критичних настроїв по відношенню до поточного керівництва на чолі з М. Хрущовим та більш вільна інтерпретація фактів щодо зловживання владою часів «культу особи» Сталіна [4, с. 97-104; 5, с. 40-44; 6; 7, с. 61-67; 8, с. 257-262; 9, с. 275-279; 10].

Дослідник Чернівецького національного університету Василь Землюк 2007 р. підготував дисертаційне дослідження кандидата політичних наук, присвячене політичній ідентичності жителів УРСР 1960-х – 1980-х рр. Політична ідентичність, на думку автора, проявляється у відчутті індивідом належності до певної групи (партії, руху, ідеологічної течії і т. п.) і/або в ототожненні себе з певною політичною позицією [24, с. 7; 25, с. 13-18; 26, с. 175-186]. Внаслідок цілеспрямованої державної політики з прищеплення комуністичних цінностей характерними рисами жителів УРСР стали «майже повна відсутність усвідомлення себе суб'єктом історії, господарем власної долі; політичний нігілізм; меншовартість; конформізм; маргінальність; байдуже ставлення до своїх гро-

мадсько-політичних прав; амбівалентність (розщеплення особистості, двоїстість); безапеляційний послух владі і начальству; життя за принципами "моя хата скраю...", "тихіше їдеш – далі будеш" і т. п.; патерналізм; скептично-недовірливе ставлення до авторитетів і лідерів; низький рівень політичної культури, політична обмеженість. Значній частині населення були властиві соціальна апатія, пасивність, пристосуванство, ставлення до політичних дій як до формальних ритуалів, правовий нігілізм» [24, с. 12].

Реакція мешканців України на смерть Сталіна привернула увагу старшого наукового співробітника Інституту історії України НАНУ Василя Швидкого. Цілком слушно він визначає її як ключовий фактор еволюції суспільної свідомості на початку 1950-х рр. та підкреслює відмінності в оцінці цієї події представниками різних соціальних груп (номенклатури, селянства, робітників, інтелігенції). Водночас викликає подив малокритичне ставлення автора до даних партійних органів щодо настроїв населення республіки. Незважаючи на те, що ці дані не призначалися для широкого загалу, вони також не відображають повною мірою усєї палітри суспільних настроїв [75, с. 83-98; 76, с. 167-185].

Величезний внесок у вивчення ролі засобів масової інформації як інструментів поширення комуністичної ідеології здійснив професор Черкаського державного університету Юрій Колісник. Дослідивши функціонування періодики УРСР післясталінської доби, він виділив ключові методи впливу влади на суспільну свідомість:

1. навішування «ярликів» – використання відверто негативних термінів для характеристики людей та подій («шкідники», «вороги», «агенти»);
2. «сяючі узагальнення» – поширення родових імен з позитивним звучанням на конкретних людей чи організації («рідна партія», «Батько-Ленін», «братські народи»);
3. «перенесення» – позитивне заключалося у непомітному поширенні авторитету особи / соціального інституту на людей чи організацію, яку потрібно підтримати (ленінський комсомол, «діти Жовтня»), негативне – для асоціювання зі стійкими відразливими образами («гітлерівські недобитки»);
4. «свої хлопці» – демонстрація влади як частини простого народу;
«запитання-пастки» – використання деформованої логіки для формування потрібних висновків тощо [37, с. 75-84; 38; 39; 40].

Чернігівська дослідниця Наталія Гордіна виконала дисертаційну роботу на тему «Суспільно-політичні настрої населення УРСР в умовах "перебудови" (1985-1991 рр.)». За її спостереженнями, період правління Михайла Горбачова став часом кардинальних змін у свідомості жителів України. Якщо протягом 1985-1986 рр. домінували за інерцією настрої апатії та утриманства державою, то проголошення «гласності» зруйнувало табу на обговорення гострих соціально-економічних, а згодом – і політичних тем. Як наслідок, суспільство починає швидко політизуватися. Традиційний соціальний контракт пізньорадянських часів – «мовчання в обмін на мінімум матеріальних благ» було зруйновано [11, с. 6-10; 12, с. 202-205; 13].

Поява монографії донецької вченої Олени Стяжкіної «Людина в радянській провінції: освоєння (від)мови» стала справжньою подією у українському академічному дискурсі «homo sovieticus». Дослідниця запропонувала оригінальний погляд на життя людини на Донбасі радянських часів, показавши його як місце сплаву селянських та міських традицій, різних культур та ментальностей. Важливим є заклик не розглядати комуністичний «новояз» виключно як спосіб задурювання людини чи перепустку до світу з кращими матеріальними благами. «Вербальні коди радянської мови, – стверджує О. Стяжкіна, – «протягували руку» тим, хто хотів змінитися, змінити спосіб свого життя. Ця мова, місцями потворна, бюрократична, брехлива, все ж мала і такі змісти, на які люди чекали. Ці змісти формувались навколо бажання справедливості (необхідно відзначити, що часто те, що люди називають бажанням справедливості, насправді є бажанням милосердя» [70].

Прояви радянської ідентичності на Півдні України стали предметом вивчення запорізької вченої Тетяни Молдавської. На основі десятків усних історій, записаних у Запорізькій, Миколаївській, Херсонській та Одеській областях, вона відтворила систему цінностей «радянської людини»:

1. оцінка радянського ладу як порядку, дисципліни, «сильної руки»;
2. прийняття політичного терору як даності, без якої не може існувати країна;
3. різкі негативні оцінки демократії та свободи слова;
4. негативне ставлення до актуалізації тем голодоморів, Другої світової війни, репресій;
5. виправдання існування блату, кар'єризму, бюрократизації часів СРСР – «інакше не можна було»;
6. чіткі патерналістські очікування від держави та керівництва [48, с. 38-48].

Зміни масової свідомості українців післясталінської доби досліджує Надія Кіндрачук – викладач Прикарпатського національного університету. На її думку, процес конструювання радянської ідентичності супроводжувався ерозією української національної свідомості та культури. Протягом 1950-х – 1980-х рр. продовжував втілюватися курс на поширення атеїстичного світогляду, заснованого на комуністичних догмах, переслідувалися прояви української ідентичності у середовищі гуманітарної інтелігенції. Натомість підконтрольні владі засоби масової інформації формували лояльну до правлячої верхівки ціннісно-смыслову модель інформаційного простору. Вона базувалася на суворому контролі за змістом друкованих видань та ефірних програм, нетерпимості до відмінних від офіційної точок зору, недопущення негативних оцінок влади та комуністичної ідеології, розмивання національних символів та почуттів [33, с. 282-285; 34, с. 111-122; 35, с. 273-276; 36, с. 90-97].

Філософський та культурологічний виміри українського дискурсу «радянської людини» зосередилися, головним чином, на виявленні її сутнісних характеристик загалом, не піднімаючи питання про республіканську специфіку. Викладач Харківського інституту фінансів Ірина Мухіна поставила за мету з'ясувати систему цінностей радянського суспільства. За її твердженнями, радянський освітньо-культурний простір формувалася внаслідок поєднання двох соціальних сил: радикальної інтелігенції та вихідців з робітничо-селянських мас. З кінця 1930-х рр. утверджується домінування другої сили, що ознаменувало масовізацію культурного простору СРСР. Ключовими ідеями, на яких базувалося формування «нової людини», були справедливість у формі знищення експлуатації людини людиною; всеєдність у формі пролетарської солідарності; колективізм як основа суспільного буття та побудова ідеального суспільства, де панує щастя, добро, добробут та невичерпні сили науки, освіти, та культури [49, с. 143-149; 50; 51, с. 70-76; 52]. На нашу думку, дослідниця описала лише декларативну частину проекту комуністичної особистості. Якщо від офіційних документів звернутися до практики виховання мас радянською системою, стає помітним величезний розрив між проголошеними та реальними цілями творення «нової людини». Характерним прикладом можуть слугувати біографії дисидентів-правозахисників, які начебто відповідали критеріям «справжньої радянської людини»: ідейні, політично активні, виступають за рівність та демократію, борються за втілення у життя головних тез конституції СРСР. Але на практиці їх жорстоко переслідували за небажання замовчувати суспільні проблеми та критику влади.

Викладач Київського національного університету культури і мистецтв Олена Левченко на матеріалах кінематографу та театру дослідила вплив художньої культури на масову свідомість громадян СРСР. Авторка запропонувала погляд на радянську культуру як зашифрований текст, що вимагає прочитання та має несподівані форми: лубок (народні форми творчості, принесені у «високе» мистецтво під час масовізації), соцзамов-

лення (механізм спрощення стосунків митець – влада – суспільство), терор (екстремальний механізм спрощення культури) та інші. Кіно та театр СРСР відігравали роль упорядників картини світу для величезних мас людей, які переживали перехід від аграрного до індустріального суспільства. Запропоновані ними моделі були спільним знаменником між очікуваннями мас, інтересами влади та творчими пошуками культурних діячів [43].

Філософ Марина Столяр (Чернігівський національний педагогічний університет) дослідила сміхову культуру радянського суспільства. У працях дослідниці постає як потужна форма опору людини ідеологічному тискові з боку тоталітарного режиму. Головними векторами протистояння стали гуманізм як заперечення класового підходу (відродження загальнолюдських цінностей на противагу вузькополітичним), моральнісне заперечення морального (висміювання партійного моралізаторства), духовно-моральнісне як опозиція до матеріально-прагматичного (на відміну від радянської ідеології 1960-х – 1980-х рр., яка вважала головною метою забезпечення матеріальних потреб людини, комедійний жанр робив акцент на духовних цінностях: дружба, кохання, повага), індивідуалізм проти конформізму (протиставлення особистого щастя практиці підлаштування під вимоги влади), творчість як альтернатива косності та реалістичність як спосіб приборкання політичних міфів [68, с. 206-268; 69].

Викладач Дрогобицького державного педагогічного університету Олена Невмержицька запропонувала періодизацію розвитку ідеалу людини в марксистській ідеології. За нею, основними етапами еволюції марксизму на теренах Російської імперії та СРСР стали:

1. підпільний марксизм з ідеалом фізично та духовно розвиненої особистості, яка має матеріалістичний світогляд та здатна на практиці застосувати революційні ідеї;
2. більшовицька візія комунізму з опорою на непохитного революціонера, який має розвинену класову свідомість, працелюбність, віру в «світле майбутнє»;
3. сталінська версія марксизму-ленінізму з орієнтиром на формування людини соціалістичної праці, освічену та кваліфіковану, для якої пріоритетом є інтереси держави та партії [53, с. 129-134].

Очевидно, що у запропонованій періодизації бракує післясталінської версії комуністичної ідеології з її тезами про «загальнонародну державу», «споживацький поворот», безпосереднє наближення до комунізму. На жаль, інші схожі за тематикою дослідження не розвинули дану періодизацію для 1953-1991 рр. [23, с. 307-309; 66, с. 46-49] Залишається констатувати, що це є перспективним предметом для подальших досліджень у сфері соціальної філософії та історії педагогіки.

Застосувати теоретичні напрацювання психоаналізу, неокантіанства та структуралізму для визначення фундаментальних підвалин радянської культури здійснила спробу філософ Оксана Демура. Вона дійшла висновку, що культура тоталітарної доби базувалася на кількох ключових архетипах (ворог – товариш, свій – чужий, війна – мир), що примітивізувало суспільну мораль та формувало у пересічної людини якості відчуження, раціоналізації, «одномірності». Радянський режим на власний розсуд інтерпретував ключові естетичні категорії та за допомогою розгалуженої системи пропаганди поширював їх серед населення. Героїчне розумілося як головний смисл життя людини, прекрасне – як відповідність ідеалам соціалізму, трагічне – як зіткнення протилежних соціальних сил, піднесене – як науково-технічне перетворення світу та поширення комунізму, потворне – як образ ворога та ідеї антикомунізму. Авторка запропонувала трактування радянської дійсності як сфери особливих культурних практик, схожих на релігійні (мавзолей з тілом В. Леніна як місце паломництва, прийняття у жовтенята/піонери/комсомольці/члени партії як обряд ініціації, віра в комунізм як спосіб досягнення «щасливої свідомості») [16].

На прикладі жителів міста Києва простежила формування рис спільноти «радянського народу» аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв Ірина Маслова-Лисичкіна. На її думку, значну роль у засвоєнні комуністичних цінностей відіграла нова радянська обрядовість, яка мала замінити традиційні українські свята та традиції. Вона базувалася на елементах марксизму-ленінізму як ідейної основи, використовувала офіційну державну символіку (герб, прапор, гімн СРСР, портрети класиків марксизму), мала бути національно інертною. Про посилене насадження нової обрядовості протягом часів «застою» засвідчило створення окремої комісії з радянських традицій, свят і обрядів при Раді Міністрів УРСР у 1969 р. та переслідування спроб відродження українських національних традицій [47, с. 104-110]. Думки І. Маслової-Лисичкіної доповнила стаття доцента Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету Віри Дем'яненко. У ній було розкрито значення масових світ та ритуалів пізньорадянської доби як інструментів мілітаризації світогляду жителів СРСР. Частиною суспільної свідомості ставали «ідеалізація військової служби, перебільшені очікування від застосування воєнних методів, оцінювання сили і благополуччя нації в термінах бойової готовності, домінування образу реального противника й передчуття непримиримого протистояння з ним» [17, с. 117-128].

Соціолог з Харківського національного автомобільно-дорожнього університету Олена Маркозова приділила увагу поняття «успіх» в умовах післясталінського суспільства. На її думку, владними елітами СРСР формувалася орієнтація на досягнення колективного успіху, обов'язково санкціонованого державою. Однак «споживацький поворот» кінця 1950-х – 1970-х рр. запропонував нові моделі успіху на основі матеріального благополуччя. Феномен «фарцовки» (добування та збуту дефіцитних речей) породив нові практики, які переросли у цілком оформлений фрейм успіху [45, с. 69-77; 46, с. 60-69].

Більша частина публікацій українських науковців присвячені окремим аспектам конструювання «радянської людини» на теренах УРСР 1950-х – 1980-х рр. Основними темами для досліджень стали вплив тоталітарної культури на особистість, роль ЗМІ та літератури у поширенні комуністичних цінностей, особливості історичної пам'яті в УРСР, боротьба ідеології з релігійним світоглядом.

Дисертація Романа Єсипенка (1994 р.) показала протиріччя розвитку українського театру доби «застою»: боротьба творчості з формалізмом, національних традицій з культурною уніфікацією, загальнолюдських цінностей з тимчасовими політичними інтересами владної верхівки. Автор переконливо показав, що влада намагалася використовувати театр як засіб виховання громадян через репертуарну політику, залишаючи певний простір для творчості [20, с. 154-162; 21, с. 164-168; 22]. Ігор Лосєв дослідив взаємовпливи комуністичних та національних цінностей у російській та українській культурах. За ним, якщо у РРФСР відбувалося злиття традиційних цінностей російського суспільства з радянськими, то в українському випадку – агресивне витіснення на користь комуністичних ідеологем [44, с. 41-46]. Вплив ідеології на культурну сферу УРСР 1960-х – 1980-х рр. як чинник поширення «канонічних» ідей можна знайти у працях Наталі Ховайби [74, с. 95-99], Маркіяна Нестайка [54], Миколи Тимошика [72, с. 32-34; 73, с. 35-39] та Марини Орешкіної [55].

Значення ЗМІ у формуванні масових уявлень торкнулися праці Оксани Почапської (роль студентської періодики УРСР у формуванні свідомості жителів республіки) [56, с. 532-535], Ірини Іванової (ідеологічний вектор радянської рекламної журналістики в Україні) [27, с. 121-125] та Катерини Єремеевої (журнал «Перець» у конструюванні соціокультурного середовища радянської України 1941-1991 рр.) [19].

Втручання тоталітарного режиму до сфери мовних практик привернуло увагу українських філологів. Наталя Рудницька дослідила ідеологічний підтекст перекладів художніх творів в УРСР другої половини ХХ ст. За її висновками, уся перекладна літе-

ратура підлягала ідеологічній адаптації для наближення художнього твору до офіційного радянського дискурсу [59, с. 443-450; 60, с. 48-53]. Оксана Калиновська встановила засоби ідеологізації української мови часів СРСР. До них належали незмінний ідеологізований контекст; перетворення основних політичних термінів на ритуальні, позбавлені конкретного змісту слова; вживання міфологізованих метафор, переважання оціночної семантики [30, с. 129-139; 31, с. 24-28; 32, с. 88-93]. Інна Ренчка поставила питання про мовне відображення конструювання радянської ідентичності. На основі аналізу семантики доби УРСР вона виявила, що вплив ідеології у сфері мови проявлявся, перш за все, у додаванні оціночних інтонацій до нейтральних за змістом термінів. Національне відображалось як регресивне, пов'язане з минулим та капіталістичним ладом; точки зору, альтернативні офіційній, – як вираження морального та інтелектуального занепаду [57, с. 78-85; 58, с. 334-337].

Трансформації історичної пам'яті в післясталінській УРСР відображені у низці публікацій українських істориків. Любов Крупник дослідила переслідування спроб відродження козацької спадщини за секретарювання Валентина Маланчука (1972-1979 рр.). Вони подавалися як архаїчні, як відразливі для «сучасної» людини, «озброєної» комуністичним світоглядом [42, с. 15-19]. Стаття Людмили Гриневич торкнулася місця Голодомору 1932-1933 рр. в офіційній риториці 1950-х – 1990-х рр. Як зазначає дослідниця, масове вбивство українців сталінським режимом було неприйнятною темою ані у часи хрущовської «відлиги», ані за брежнєвського «застою», адже могло привести населення до висновків щодо природи та цілей створеної Сталіним системи [14, с. 389-401]. Дмитро Ідрісов висвітлив вплив ідеології на дослідження у сфері гуманітарних та суспільних наук. На прикладі рецензування дисертаційних робіт автор відтворив обов'язкові вимоги до академічних текстів в УРСР та СРСР: опора на марксизм-ленінізм, дотичність до поточної соціально-політичної ситуації, наявність ідеологізованої риторики [28, с. 42-46]. Історичні погляди керівництва УРСР 1970-х – початку 1980-х рр. розкриває стаття Володимира Юрченка. Згідно з його висновком, верхівка республіки розглядала історію як інструмент обслуговування політичних потреб, вимагаючи від академічної спільноти легітимізувати національну політику в СРСР та надати доказу початку фази «розвинутого соціалізму» [77, с. 113-118]. Ірина Склокіна розкрила особливості офіційної політики пам'яті про нацистську окупацію протягом 1943-1985 рр. Дослідниця на прикладі Харкова підкреслила, що у радянській поліці переважало вшанування абстрактної пам'яті про події 1941-1943 рр. без прив'язки до конкретних подій. Це вказує на намір створити, перш за все, «місця комеморації» для поширення радянських цінностей, а не «місця пам'яті» з відсилкою до різнобічного та проблемного досвіду окупації [62; 63, с. 199-220; 64, с. 174-186; 65, с. 96-104].

Справжній «ренесанс» після 1991 р. переживали студії з релігійної історії України. Природно, вони не могли оминати питання про роль релігійного чинника в процесі конструювання «радянської нової людини». Дисертація Романа Бойка висвітлила опір українських греко-католиків радянській владі протягом 1946-1989 рр. Як довів автор, підпільна діяльність УГКЦ стала потужним фактором збереження національної та релігійної ідентичності на Західній Україні пізньорадянської доби [1]. Комплексну картину релігійної свідомості жителів УРСР 1940-х – 1980-х рр. відобразив Петро Бондарчук. На його думку, атеїстична політика радянської влади призводила до витіснення на периферію суспільної свідомості та зменшення впливу релігійних ідей. Фактично роль «вищої сили» перебирала на себе віра в комунізм у спотвореній пізньорадянській інтерпретації [2]. Автор передав цей процес влучною формулою «профанізація сакрального і сакралізація профанного» [3, с. 136]. Його висновки резонують з думками донецького вченого Володимира Гуржи, який встановив напрямки ритуалі-

зації радянської дійсності: 1) антирелігійна пропаганда і переслідування віруючих; 2) заміна церковних свят світськими, наповнення традиційних обрядів новими смислами; 3) сакралізація постаті «Вождя» та місця його поховання; 4) визначення «священних» місць формулювання постулатів радянського життя (трибуни партійного з'їзду, площа біля пам'ятника Леніна) [15, с. 84-90].

Значну частину наукових студій в українському дискурсі «homo sovieticus» становлять праці щодо трансформацій свідомості окремих соціальних груп та інституцій післясталінської доби. Дисертація доктора історичних наук Олександра Додонова (2001 р.) відобразила реальне ставлення робітників до радянської дійсності 1961-1991 рр. На його думку, КПРС була партією партійно-державної номенклатури, а не робітничого класу і цей факт добре усвідомлювався пролетарями СРСР [18]. Схожі тези обґрунтовуються у роботі Вікторії Концур, присвяченій ролі профспілок у ідеологізації населення УРСР доби «відлиги». Авторка детально описала виконання профспілковими організаціями пропагандистських доручень КПРС, виступаючи таким чином інструментом політизації виробничих та соціальних відносин [41]. Марія Кагальна розкрила місце вчителів у поширенні комуністичних цінностей. На її думку, радянська влада створила систему політико-ідеологічного контролю за педагогічними працівниками. Високий рівень освіченості та суспільний авторитет прирікали вчителів на активне залучення до партійної пропаганди [29, с. 113-117]. Праці Наталі Тарарак, Світлани Сечки та Людмили Сокурянської поставили питання про цінності студентства УРСР 1950-х – 1980-х рр. За їхніми висновками, студентська молодь перебувала під пильною увагою стійких ідеологів. Однак передчасно вести мову про тотальну «комунізацію» людей з вищою освітою. Ідеологічна обробка не могла перекреслити інтелектуальний розвиток та самоорганізацію молоді [61; 67, с. 213-221; 71, с. 346-354].

Таким чином, український академічний дискурс «нової людини» торкнувся як особливостей реалізації проекту «homo sovieticus» в УРСР 1950-х – 1980-х рр., так і загальних рис свідомості, трансформованої комуністичною ідеологією. Детальне висвітлення отримали питання культурного середовища «радянської людини», роль ЗМІ та літератури у поширенні цінностей компартійної ідеології, зміни в історичній пам'яті та релігійній свідомості в УРСР. Характерними рисами українського дискурсу на фоні інших стало врахування регіональних та соціальних версій конструювання «ідеального радянського громадянина», практична відсутність комуністичної апологетики та загальний консенсус щодо примусового характеру нав'язаних КПРС цінностей. Це дає змогу говорити про ідейну схожість української та центральноєвропейської інтелектуальних спільнот. Подальша логіка еволюції вітчизняного дискурсу вимагає синтезу цілісної картини творення комуністичної особистості в українському суспільстві 1950-х – 1980-х рр.

Джерела та література

1. Бойко Р.Ю. (2011). Особливості протидії українських греко-католиків релігійній політиці радянської влади у 1946-1989 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук, Острог: [Б.в.], 20 с.
2. Бондарчук П.М. (2012). Релігійна свідомість віруючих УРСР (1940-1980-і роки): повсякденні прояви, трансформації, Київ: Ін-т історії України НАНУ, 322 с.
3. Бондарчук П.М. (2016). Функціонування елементів радянської ідеології як квазірелігійних: сакралізація профанного. Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика, Вип. 21, с. 136.
4. Брегеда М.В. (2006). Особливості суспільної свідомості населення радянської України після смерті Й. Сталіна. *Історична пам'ять*. Науковий збірник, Полтава: АСМІ, с. 97–104.
5. Брегеда М.В. (2006). Оцінка населенням Наддніпрянщини доповіді М. Хрущова “Про культ особи та його наслідки” на ХХ з'їзді КПРС. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки РДГУ: Збірник наукових праць, Вип. 10, Рівне: РДГУ, с. 40–44.
6. Брегеда М.В. (2010). Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953-1964 рр.: монографія, Миколаїв: Іліон, 186 с.

7. Брегеда М.В. (2007). Ставлення населення радянської України до усунення М. Хрущова від влади. *Емінак*, № 1, с. 61-67.
8. Брегеда М.В. (2006). Ставлення українського населення до курсу на соціальну переорієнтацію економіки держави (1953 рік). *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*, Вип. XX, Запоріжжя: ЗНУ, с. 257–262.
9. Брегеда М.В. (2006). Суспільно-політичні настрої української інтелігенції після XX з'їзду КПРС. *Наукові записки ВДПУ імені М. Коцюбинського*, Вип. XI, Вінниця, с. 275–279.
10. Брегеда М.В. (2009). Ставлення населення Української РСР до процесу деєталінізації (1953-1964 роки): автореф. дис... канд.. іст. наук, Миколаїв, 20 с.
11. Гордіна Н.О. (2010). Вплив політики гласності на формування настроїв населення УРСР (1986–1991). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, Вип. 100, Київ, с. 6-10.
12. Гордіна Н.О. (2010). Реакція населення УРСР на політику керівництва СРСР щодо активізації “людського фактору” (квітень 1985 – 1986 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*, Вип. 514-515, Чернівці, с. 202-205.
13. Гордіна Н.О. (2012). Суспільно-політичні настрої населення УРСР в умовах “перебудови” (1985-1991 рр.) : автореф. дис... канд.. іст. наук, Київ : [б.в.], 15 с.
14. Гриневич Л. (2007). Голод 1932 - 1933 у публічній культурі пам'яті та суспільній свідомості в Україні. Специфіка радянської політики “примусової амнезії” та її наслідки. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : Міжвід. зб. наук. пр.*, Вип. 17, Київ: Ін-т історії України НАН України, 389-401.
15. Гуржи В. (2017). Релігійні мотиви смислового ядра радянської ідентичності. *Схід*, № 6, с. 84-90.
16. Демура О.О. (2015). Архетипно-міфологічні структури радянської культури: естетичний аналіз : автореферат дис... канд. філософ. наук, Київ, 20 с.
17. Дем'яненко В.М. (2016). Мілітаризація суспільної свідомості в СРСР. *Література та культура Полісся [Текст] : зб. наук. пр.*, Вип. 83, с. 117-128.
18. Додонов О.Ф. (2001). Участь робітників у політичному житті СРСР. 1961-1991 рр.: автореф. дис... д-ра іст. наук, Дніпро, с. 31 с.
19. Єремєєва К. (2018). Бити сатирою: журнал “Перець” в соціокультурному середовищі Радянської України. *Харків: Раритети України*, с. 197 с.
20. Єсипенко Р.М. (2014). Інонаціональна драматургія в репертуарі українських театрів (60–80-ті роки XX століття). *Мистецтвознавчі записки*, Вип. 25, с. 154-162.
21. Єсипенко Р.М. (2014). Розширення тематики і проблематики українського театру: 60-80-ті роки XX століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, № 4, с. 164-168.
22. Єсипенко Р.М. (1994). Роль українського театру у формуванні суспільної свідомості народу в 60- 80-ті роки (на матеріалі драматургії країн близького зарубіжжя): автореф. дис... д-ра іст. наук, Київ, 32 с.
23. Залужна А. (2015). Людиновимірність культури у філософському дискурсі “пізнього радянського марксизму”. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія : Культурологія*, Вип. 16, 307-309.
24. Землюк В.П. (1995). Особливості політичної свідомості українського суспільства (1985-1991 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Політологія [Текст]*, Вип. 2-3, Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т, с. 13-18.
25. Землюк В.П. (2007). Політична ідентичність в Україні в період кризи “розвинутого соціалізму” і здобуття державної незалежності: автореф. дис... канд. політ. наук, Київ, 18 с.
26. Землюк В.П. (2007). Соціально-економічні чинники трансформації політичної ідентичності в Україні в роки “перебудови”. *Гілея (Науковий вісник): Збірник наук. праць*, Вип. 9, Київ, с. 175-186.
27. Іванова І. (2017). Радянська рекламна журналістика в Україні: системність та ідеологічні константи. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*, Вип. 42, с. 121-125.
28. Ідрісов Д.І. (2012). Державна ідеологія в дисертаційних працях з історії та відгуках на них за радянської доби. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*, Т. 130, с. 42-46.
29. Кагальна М.В. (2015). Вплив політичної та ідеологічної системи на повсякденне життя вчительства УРСР (друга половина 1950-х - перша половина 1960-х рр.). *Гілея: науковий вісник*, № 96, с. 113-117.

30. Калиновська О.В. (2016). Засоби ідеологізації мовної практики радянського суспільства. Література та культура Полісся [Текст]: зб. наук. пр., Вип. 83, с. 129-139.
31. Калиновська О.В. (2012). Ідеологічний простір української мови: (до проблеми семантичної характеристики української мови ХХ століття). Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки, Т. 137, с. 24-28.
32. Калиновська О.В. (2018). Метафора в українському радянському дискурсі 70-х років ХХ століття. Наукові записки НаУКМА. Мовознавство, Т. 1, с. 88-93.
33. Кіндрачук Н.М. (2016). Боротьба радянської влади з ідеологією “українського буржуазного націоналізму” в історичній науці УРСР протягом 70-х рр. ХХ ст. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, редкол.: Ф.Г. Турченко (голов. ред.) та ін., Вип. 46, Запоріжжя, с. 282-285.
34. Кіндрачук Н.М. (2016). Непримиренність радянської ідеології з українською національною ідеєю в історичній науці УРСР протягом 60-х - 70-х рр. ХХ ст. Інтелігенція і влада: зб. наук. пр., Вип. 34, Одеса, с. 111-122.
35. Кіндрачук Н.М. (2015). Протистояння радянської та української національної ідентичності в період створення і впровадження нової радянської обрядовості (60–70-ті рр. ХХ ст.). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, редкол.: Ф.Г. Турченко (гол. ред.) та ін., Вип. 44, т. 1, Запоріжжя, с. 273-276.
36. Кіндрачук Н.М. (2016). Радянські засоби масової інформації як ідеологічне знаряддя руйнації національної ідентичності українців: кінець 50-х - 70-ті рр. ХХ ст. Література та культура Полісся: зб. наук. пр., Вип. 83, с. 90-97.
37. Колісник Ю.В. (2011). Дитячо-юнацька преса УРСР та її роль у формуванні суспільної свідомості. Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства, Вип. 1, Львів, с. 75-84.
38. Колісник Ю.В. (2013). Журнальна періодика УРСР (1950-1980 рр.) у формуванні суспільної свідомості : автореф. дис... док. наук із соц. ком., Київ: [б.в.], 36 с.
39. Колісник Ю.В. (2015). Маніпулятивний вплив журнальної періодики УРСР на свідомість громадян. Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства, Вип. 5, с. 278-295.
40. Колісник Ю.В. (2008). Формування суспільної свідомості журнальною періодикою УРСР : (1950-1980 рр.) : монографія, Київ : [Вид. Чабаненко Ю.], 288 с.
41. Концур В.В. (2006). Профспілки України в системі ідеологізації суспільства (1956 - 1964 рр.) : автореф. дис... канд. істор. наук, Донецьк, 20 с.
42. Крупник Л.О. (2005). Пам'ять про козацтво - мішень ідеологічної боротьби радянської тоталітарної системи в 70-х роках ХХ століття. Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць, № 2, Запоріжжя, с. 15-19.
43. Левченко О.Г. (2003). Масова свідомість і художня культура. Динаміка взаємодії у тексті радянської культури (за матеріалами театру і кіно): Автореф. дис ... канд. філос. наук, Київ, 19 с.
44. Лосев І.В. (2004). Комуністичні цінності в російській та українській культурі: порівняльний аналіз. Наукові записки Національного університету “Києво-Могилянської академії”. Серія “Теорія та історія культури”, №24, с. 41-46.
45. Маркозова О.О. (2016). Зміни у розумінні життєвого успіху особистості в період перебудови. Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія: Філософія, № 1, с. 69-77.
46. Маркозова О.О. (2016). “Фарца”: фрейм, що ламає стереотипи про радянську людину. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія, Вип. 46(1), Харків, с. 60-69.
47. Маслова-Лисичкіна І.А. (2016). Масове свято як засіб виховання людини в радянську добу. Вісник КНУКіМ. Серія : Мистецтвознавство, Вип. 34, с. 104-110.
48. Молдавська Т. (2013). Радянська ідентичність та її вплив на формування сучасних суспільних стереотипів людей похилого віку (за матеріалами усно історичних джерел Півдня України). Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Сер. : Культурологія, Вип. 12(2), с. 38-48.
49. Мухіна І.Г. (2012). Вплив освіти та культури на формування радянського менталітету [Електронний ресурс]. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія, Вип. 38, Харків, с. 143-149.
50. Мухіна І.Г. Експлікація радянського освітньо-культурного простору: об'єкти та елементи дослідження. Електронний ресурс: <http://journals.uran.ua/index.php/2312-1947/article/download/28021/24986>

51. Мухіна І.Г. (2014). Ціннісні аспекти радянського освітньо-культурного простору: актуальність дослідження. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, № 3, с. 70-76.
52. Мухіна І.Г. (2013). Ціннісні домінанти радянського освітньо-культурного простору: монографія, Харків: Майдан, 365 с.
53. Невмержицька О. (2014). Соціалізм і аксіологічне становлення особистості. Педагогічний дискурс, Вип. 16, с. 129-134.
54. Нестайко М.О. (2014). Політико-ідеологічний контроль влади за мистецтвознавцями Львова (друга половина 1960-х - перша половина 1980-х рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук, Львів, 20 с.
55. Орешкіна М.О. (2011). Вплив ідеологічного фактора та командно-адміністративних методів управління на діяльність бібліотек УРСР у 40-80-і рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. істор. наук, Луганськ, 21 с.
56. Почапська О.І. (2009). Тотальний контроль: особливості використання пропаганди у студентських друкованих періодичних виданнях та її вплив на формування особистості (за матеріалами газети "Радянський студент"). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки, Вип. 20, с. 532-535.
57. Ренчка І. (2016). Вплив радянських ідеологічних настанов на словникове тлумачення назв мистецьких напрямів і течій. Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки, № 2, с. 78-85.
58. Ренчка І. (2016). Мовне відображення процесів формування радянської політичної ідентичності. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Культурологія, Вип. 17, с. 334-337.
59. Рудницька Н.М. (2015). Маніпулювання ідеологемами у радянському перекладі. Мовні і концептуальні картини світу, Вип. 51, с. 443-450.
60. Рудницька Н.М. (2015). Переклад як засіб формування радянського канону світової літератури: ідеологічний аспект. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство, № 3, с. 48-53.
61. Сечка С. В. (2016). Соціалізація молоді в студентських громадських організаціях та об'єднаннях (60-80-ті роки XX століття): автореф. дис... канд. пед. наук, Слов'янськ, 20 с.
62. Склокіна І.Є. (2014). Офіційна радянська політика пам'яті про нацистську окупацію України (за матеріалами Харківської області), 1943-1985 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук, Київ: [Б.в.], 23 с.
63. Склокіна І.Є. (2011). Пам'ять про Другу світову війну та нацистську окупацію України в повсякденних практиках радянського суспільства (1953-1985). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Історія, № 982, вип. 44, с. 199-220.
64. Склокіна І.Є. (2013). Перетворення матеріального простору як чинник політики пам'яті про нацистську окупацію Харківщини (1943-1953 рр.). Національна та історична пам'ять, Вип. 6, с. 174-186.
65. Склокіна І.Є. (2012). Політика пам'яті про нацистську окупацію в радянських музеях (приклад Харківського державного історичного музею, 1943-1953 рр.). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки, № 1006, вип. 15, с. 96-104.
66. Сокол М.О. (2017). Детермінація понять "людина – індивід – особистість" у радянський період. ScienceRise. Pedagogical Education, № 6, с. 46-49.
67. Сокурянська Л.Г. (2016). Динаміка ціннісних орієнтацій студентської та шкільної молоді України: від цінностей радянських до європейських. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи, Вип. 37, с. 213-221.
68. Столяр М.Б. (2013). Радянська сміхова культура як форма моральнісного протистояння тоталітаризму. Гілея: науковий вісник, № 73, с. 266-268.
69. Столяр М.Б. (2013). Сміхова культура тоталітарного суспільства: сутність, форми, механізми дії (на прикладі радянських культурних практик): автореф. дис. ... д-ра філос. наук, Харків: [Б.в.], 33 с.
70. Стяжкіна О.В. (2013). Людина в радянській провінції: освоєння (від)мови, Донецьк: НОУЛІДЖ. Донец. від-ня, 295 с.
71. Тарарак Н. (2015). Процес формування "ціннісних орієнтацій" студентів вищих навчальних закладів мистецького профілю України радянського періоду. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Ч. 1, с. 346-354.

72. Тимошик М. (2003). Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920-1990): ідеологічний та творчий аспекти. Вісник Книжкової палати, №9, с. 32-34.
73. Тимошик М. (2003). Видавнича справа в Україні за Радянської доби (1920-1990): ідеологічний та творчий аспекти: Особливості діяльності редактора і видавництва в умовах тоталітарного суспільства. Вісник Книжкової палати, №10, с. 35-39.
74. Ховайба Н. (2009). Ідеологічна складова українського радянського кінематографу середини 1960-х – середини 1980-х років. Етнічна історія народів Європи, Вип. 29, с. 95–99.
75. Швидкий В. (2011). Подія як фактор впливу на поведінку та свідомість громадян в Україні (1953 р.). Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст., Вип. 16, Київ, с. 83-98.
76. Швидкий В. (2012). Подія як фактор впливу на поведінку та свідомість громадян в Україні (1953 р.). Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст., Вип. 17, Київ, с. 167-185.
77. Юрченко В.В. (2013). Політика, ідеологія та офіційне бачення історичного минулого партійним керівництвом УРСР початку 1970-х – середини 1980-х років. Гілея: науковий вісник, № 77, с. 113-118.

References

1. Boiko R.Iu. (2011). Osoblyvosti protydyi ukrainskykh hreko-katolykiv relihiinii politytsi radianskoi vlady u 1946-1989 rr.: avtoref. dys... kand. ist. nauk, Ostroh: [B.v.], 20 s.
2. Bondarchuk P.M. (2012). Relihiina svidomist viruiuchykh URSS (1940-1980-i roky): posviadkenni proiavy, transformatsii, Kyiv: In-t istorii Ukrainy NANU, 322 s.
3. Bondarchuk P.M. (2016). Funktsionuvannia elementiv radianskoi ideologii yak kvazirelihiinykh: sakralizatsiia profanno. Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka, Vyp. 21, 136.
4. Breheda M.V. (2006). Osoblyvosti suspilnoi svidomosti naselennia radianskoi Ukrainy pislia smerti Y. Stalina. Istorychna pamiat. Naukovyi zbirnyk, Poltava: ASMI, 97–104.
5. Breheda M.V. (2006). Otsinka naselenniam Naddnyprianshchyny dopovidi M. Khrushchova “Pro kult osoby ta yoho naslidky” na KhKh zizdi KPRS. Aktualni problemy vitchyznianoї ta vsesvitnoi istorii: Naukovi zapysky RDHU: Zbirnyk naukovykh prats, Vyp. 10, Rivne: RDHU, 40–44.
6. Breheda M.V. (2010). Protsey destalinizatsii i suspilni nastroi ukrainskoho naselennia u 1953-1964 rr.: monohrafiia, Mykolaiv: Ilion, 186 s.
7. Breheda M.V. (2007). Stavlennia naselennia radianskoi Ukrainy do usunennia M. Khrushchova vid vlady. Eminak, № 1, 61-67.
8. Breheda M.V. (2006). Stavlennia ukrainskoho naselennia do kursu na sotsialnu pereoriientatsiiu ekonomiky derzhavy (1953 rik). Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnogo universytetu, Vyp. KhKh, Zaporizhzhia: ZNU, 257–262.
9. Breheda M.V. (2006). Suspilno-politychni nastroi ukrainskoi intelihtentsii pislia KhKh zizdu KPRS. Naukovi zapysky VDPU imeni M. Kotsiubynskoho, Vyp. KhI, Vinnytsia, 275–279.
10. Breheda M.V. (2009). Stavlennia naselennia Ukrainskoi RSR do protseyu destalinizatsii (1953-1964 roky): avtoref. dys... kand.. ist. nauk, Mykolaiv, 20 s.
11. Hordina N.O. (2010). Vplyv polityky hlasnosti na formuvannia nastroiiv naselennia URSS (1986 - 1991). Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriia, Vyp. 100, Kyiv, 6-10.
12. Hordina N.O. (2010). Reaktsiia naselennia URSS na polityku kerivnytstva SRSS shchodo aktyvizatsii “liudskoho faktoru” (kviten 1985 – 1986 rr.). Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Istoriia. Politychni nauky. Mizhnarodni vidnosyny, Vyp. 514-515, Chernivtsi, 202-205.
13. Hordina N.O. (2012). Suspilno-politychni nastroi naselennia URSS v umovakh “perebudovy” (1985-1991 rr.): avtoref. dys... kand.. ist. nauk, Kyiv : [b.v.], 15 s.
14. Hrynevych L. (2007). Holod 1932 - 1933 u publichnii kulturi pamiaty ta suspilnii svidomosti v Ukraini. Spetsyfika radianskoi polityky “prymusovoi amnezii” ta yii naslidky. Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky : Mizhvid. zb. nauk. pr., Vyp. 17, Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 389-401.
15. Hurzhy V. (2017). Relihiini motyvy smyslovoho yadra radianskoi identychnosti. Skhid, № 6, 84-90.
16. Demura O.O. (2015). Arkhetypno-mifolohichni struktury radianskoi kultury: estetychnyi analiz : avtoreferat dys... kand. filosof. nauk, Kyiv, 20 s.
17. Demianenko V.M. (2016). Militaryzatsiia suspilnoi svidomosti v SRSS. Literatura ta kultura Polissia [Tekst] : zb. nauk. pr., Vyp. 83, 117-128.
18. Dodonov O.F. (2001). Uchast robotnykiv u politychnomu zhytti SRSS. 1961-1991 rr.: avtoref. dys... d-ra ist. nauk, Dnipro, 31 s.

19. Yermieieva K. (2018). Byty satyroi: zhurnal "Perets" v sotsiokulturnomu seredovyskhchi Radianskoi Ukrainy. Kharkiv: Rarytety Ukrainy, 197 s.
20. Yesypenko R.M. (2014). Inonatsionalna dramaturhiia v repertuari ukrainskykh teatriv (60–80-ti roky KhKh stolittia). Mystetstvoznavchi zapysky, Vyp. 25, 154-162.
21. Yesypenko R.M. (2014). Rozshyrennia tematyky i problematyky ukrainskoho teatru: 60-80-ti roky KhKh stolittia. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, № 4, 164-168.
22. Yesypenko R.M. (1994). Rol ukrainskoho teatru u formuvanni suspilnoi svdomosti narodu v 60- 80-ti roky (na materialy dramaturhii krain blyzkooho zarubizhzhia): avtoref. dys... d-ra ist. nauk, Kyiv, 32 s.
23. Zaluzhna A. (2015). Liudynovymirnist kultury u filosofskomu dyskursi "piznoho radianskoho marksyzmu". Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii: Kulturolohiia, Vyp. 16, 307-309.
24. Zemliuk V.P. (2007). Politychna identychnist v Ukraini v period kryzy "rozvynutoho sotsializmu" i zdobuttia derzhavnoi nezalezhnosti: avtoref. dys... kand. polit. nauk, Kyiv, 18 s.
25. Zemliuk V.P. (1995). Osoblyvosti politychnoi svdomosti ukrainskoho suspilstva (1985-1991 rr.). Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia [Tekst], Vyp. 2-3, Ivano-Frankivsk : Prykarp. nats. un-t, 13-18.
26. Zemliuk V.P. (2007). Sotsialno-ekonomichni chynnyky transformatsii politychnoi identychnosti v Ukraini v roky "perebudovy". Hileia (Naukovyi visnyk): Zbirnyk nauk. prats, Vyp. 9, Kyiv, 175-186.
27. Ivanova I. (2017). Radianska reklamna zhurnalistyka v Ukraini: systemnist ta ideolohichni konstanty. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Zhurnalistyka, Vyp. 42, 121-125.
28. Idrisov D.I. (2012). Derzhavna ideolohiia v dysertatsiinykh pratsiakh z istorii ta vidhukakh na nykh za radianskoi doby. Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky, T. 130, 42-46.
29. Kahalna M.V. (2015). Vplyv politychnoi ta ideolohichnoi systemy na povsiakdenne zhyttia vchytelstva URSS (druha polovyna 1950-kh - persha polovyna 1960-kh rr.). Hileia: naukovyi visnyk, № 96, 113-117.
30. Kalynovska O.V. (2016). Zasoby ideolohizatsii movnoi praktyky radianskoho suspilstva. Literatura ta kultura Polissia [Tekst]: zb. nauk. pr., Vyp. 83, 129-139.
31. Kalynovska O.V. (2012). Ideolohichni prostir ukrainskoi movy: (do problemy semantychnoi kharakterystyky ukrainskoi movy KhKh stolittia). Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky, T. 137, 24-28.
32. Kalynovska O.V. (2018). Metafora v ukrainskomu radianskomu dyskursi 70-kh rokiv KhKh stolittia. Naukovi zapysky NaUKMA. Movoznavstvo, T. 1, 88-93.
33. Kindrachuk N.M. (2016). Borotba radianskoi vlady z ideolohiieiu "ukrainskoho burzhuaznoho natsionalizmu" v istorychnii nautsi URSS protiahom 70-kh rr. KhKh st. Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, redkol.: F.H. Turchenko (holov. red.) ta in, Vyp. 46, Zaporizhzhia, 282-285.
34. Kindrachuk N.M. (2016). Neprymyrennist radianskoi ideolohii z ukrainskoiu natsionalnoi ideieiu v istorychnii nautsi URSS protiahom 60-kh - 70-kh rr. KhKh st. Intelihentsiia i vlada: zb. nauk. pr., Vyp. 34, Odesa, 111-122.
35. Kindrachuk N.M. (2015). Protystoiannia radianskoi ta ukrainskoi natsionalnoi identychnosti v period stvorennia i vprovadzhennia novoi radianskoi obriadovosti (60–70-ti rr. KhKh st.). Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, redkol.: F.H. Turchenko (hol. red.) ta in., Vyp. 44, t. 1, Zaporizhzhia, 273-276.
36. Kindrachuk N.M. (2016). Radianski zasoby masovoi informatsii yak ideolohichne znariad-dia ruinatsii natsionalnoi identychnosti ukrainsiv: kinets 50-kh - 70-ti rr. KhKh st. Literatura ta kultura Polissia: zb. nauk. pr., Vyp. 83, 90-97.
37. Kolisnyk Yu.V. (2011). Dytiacho-yunatska presa URSS ta yii rol u formuvanni suspilnoi svdomosti. Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytu presoznavstva, Vyp. 1, Lviv, 75-84.
38. Kolisnyk Yu.V. (2013). Zhurnalna periodyka URSS (1950-1980 rr.) u formuvanni suspilnoi svdomosti : avtoref. dys... dok. nauk iz sots. kom., Kyiv: [b.v.], 36 s.
39. Kolisnyk Yu.V. (2015). Manipuliatyvnyi vplyv zhurnalnoi periodyky URSS na svdomist hromadian. Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva, Vyp. 5, 278-295.
40. Kolisnyk Yu.V. (2008). Formuvannia suspilnoi svdomosti zhurnalnoi periodykoii URSS : (1950-1980 rr.) : monohrafiia, Kyiv : [Vyd. Chabanenko Yu.], 288 c.
41. Kontsur V.V. (2006). Profspilky Ukrainy v systemi ideolohizatsii suspilstva (1956 - 1964 rr.) : avtoref. dys... kand. istor. nauk, Donetsk, 20 s.

42. Krupnyk L.O. (2005). Pamiat pro kozatstvo - mishen ideolohichnoi borotby radianskoi totalitarnoi systemy v 70-kh rokakh KhKh stolittia. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Serii: Yurydychni nauky: zbirnyk naukovykh prats, № 2, Zaporizhzhia, 15-19.

43. Levchenko O.H. (2003). Masova svidomist i khudozhnia kultura. Dynamika vzaiemodii u teksti radianskoi kultury (za materialamy teatru i kino): Avtoref. dys ... kand. filos. nauk, Kyiv, 19 s.

44. Losiev I.V. (2004). Komunistychni tsinnosti v rosiiskii ta ukrainskii kulturi: porivnialnyi analiz. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Kyievo-Mohylianskoi akademii". Serii "Teoriia ta istoriia kultury", №24, 41-46.

45. Markozova O.O. (2016). Zminy u rozuminni zhyttievoho uspiikh osobystosti v period perebudovy. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". Serii: Filosofiia, № 1, 69-77.

46. Markozova O.O. (2016). "Fartsa": freim, shcho lamaie stereotypy pro radiansku liudynu. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Filosofiia, Vyp. 46(1), Kharkiv, 60-69.

47. Maslova-Lysychnina I.A. (2016). Masove sviato yak zasib vykhovannia liudyny v radiansku dobu. Visnyk KNUKiM. Serii : Mystetstvoznavstvo, Vyp. 34,104-110.

48. Moldavska T. (2013). Radianska identychnist ta yii vplyv na formuvannia suchasnykh suspilnykh stereotypiv liudei pokhyloho viku (za materialamy usno istorychnykh dzherel Pivdnia Ukrainy). Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Ser. : Kulturolohiia, Vyp. 12(2), 38-48.

49. Mukhina I.H. (2012). Vplyv osvity ta kultury na formuvannia radianskoho mentalitetu [Elektronnyi resurs]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Filosofiia, Vyp. 38, Kharkiv, 143-149.

50. Mukhina I.H. Eksplikatsiia radianskoho osvitno-kulturnoho prostoru: obiekty ta elementy doslidzhennia. Elektronnyi resurs: <http://journals.uran.ua/index.php/2312-1947/article/download/28021/24986>

51. Mukhina I.H. (2014). Tsinnisni aspekty radianskoho osvitno-kulturnoho prostoru: aktualnist doslidzhennia. Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Ser.: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia, № 3, 70-76.

52. Mukhina I.H. (2013). Tsinnisni dominanty radianskoho osvitno-kulturnoho prostoru: monohrafiia, Kharkiv: Maidan, 365 s.

53. Nevmerzhytska O. (2014). Sotsializm i aksiolohichne stanovlennia osobystosti. Pedahohichni dyskurs, Vyp. 16, 129-134.

54. Nestaiko M.O. (2014). Polityko-ideolohichni kontrol vlady za mystetstvoznavtsiamy Lvova (druha polovyna 1960-kh - persha polovyna 1980-kh rr.) : avtoref. dys. ... kand. istor. nauk, Lviv, 20 s.

55. Oreshkina M.O. (2011). Vplyv ideolohichnoho faktora ta komandno-administratyvnykh metodiv upravlinnia na diialnist bibliotek URSS u 40-80-i rr. KhKh st. : avtoref. dys. ... kand. istor. nauk, Luhansk, 21 s.

56. Pochapska O.I. (2009). Totalnyi kontrol: osoblyvosti vykorystannia propahandy u student-skykh drukovanykh periodychnykh vydanniakh ta yii vplyv na formuvannia osobystosti (za materialamy hazety "Radianskyi student"). Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky, Vyp. 20, 532-535.

57. Renchka I. (2016). Vplyv radianskykh ideolohichnykh nastanov na slovnykove tlumachen-nia nazv mystetskykh napriamiv i tehhii. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Filolohichni nauky, № 2, 78-85.

58. Renchka I. (2016). Movne vidobrazhennia protsesiv formuvannia radianskoi politychnoi identychnosti. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii: Kulturolohiia, Vyp. 17, 334-337.

59. Rudnytska N.M. (2015). Manipulivannia ideolohemamy u radianskomu perekhadi. Movni i kontseptualni kartyny svitu, Vyp. 51, 443-450.

60. Rudnytska N.M. (2015). Perekhad yak zasib formuvannia radianskoho kanonu svitovoi literatury: ideolohichni aspekt. Naukovi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo, № 3, 48-53.

61. Siechka S. V. (2016). Sotsializatsiia molodi v studentskykh hromadskykh orhanizatsiiah ta obiednanniakh (60-80-ti roky KhKh stolittia): avtoref. dys... kand. ped. nauk, Sloviansk, 20 s.

62. Sklokina I.Ie. (2014). Ofitsiina radianska polityka pamiaty pro natsystsku okupatsiiu Ukrainy (za materialamy Kharkivskoi oblasti), 1943-1985 rr.: avtoref. dys... kand. ist. nauk, Kyiv: [B.v.], 23 s.

63. Sklokina I.Ie. (2011). Pamiat pro Druhu svitovu viinu ta natsystsku okupatsiiu Ukrainy v povsiakdennykh praktykakh radianskoho suspilstva (1953–1985). Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Ser.: Istoriia, № 982, vyp. 44, 199-220.

64. Sklokina I.Ie. (2013). Peretvorennia materialnogo prostoru yak chynnyk polityky pamiati pro natsystsku okupatsiiu Kharkivshchyny (1943–1953 rr.). Natsionalna ta istorychna pamiat, Vyp. 6, 174-186.

65. Sklokina I.Ie. (2012). Polityka pamiati pro natsystsku okupatsiiu v radianskykh muzeiakh (pryklad Kharkivskoho derzhavnogo istorychnoho muzeiu, 1943-1953 rr.). Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky, № 1006, vyp. 15. 96-104.

66. Sokol M.O. (2017). Determinatsiia poniat “liudyna – indyvid – osobystist” u radianskyi period. ScienceRise. Pedagogical Education, № 6, 46-49.

67. Sokurianska L.H. (2016). Dynamika tsinnisnykh oriientsatsii studentskoi ta shkilnoi molodi Ukrainy: vid tsinnosti radianskykh do yevropeyskykh. Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody, Vyp. 37, 213-221.

68. Stoliar M.B. (2013). Radianska smikhova kultura yak forma moralnisnogo protystoiannia totalitaryzmu. Hileia: naukovyi visnyk, № 73, 266-268.

69. Stoliar M.B. (2013). Smikhova kultura totalitarnoho suspilstva: sutnist, formy, mekhanizmy dii (na prykladi radianskykh kulturnykh praktyk): avtoref. dys. ... d-ra filos. nauk, Kharkiv : [B.v.], 33 s.

70. Stiazhkina O.V. (2013). Liudyna v radianskii provintsii : osvoinnia (vid)movy, Donetsk: NOULIDZh. Donets. vid-nia, 295 s.

71. Tararak N. (2015). Protses formuvannia “tsinnisnykh oriientsatsii” studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv mystetskoho profilu Ukrainy radianskoho periodu. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Pavla Tychyny, Ch. 1, 346-354.

72. Tymoshyk M. (2003). Vydavnycha sprava v Ukraini za radianskoi doby (1920-1990): ideolohichni ta tvorchyi aspekty. Visnyk Knyzhkovoï palaty, №9, 32-34.

73. Tymoshyk M. (2003). Vydavnycha sprava v Ukraini za Radianskoi doby (1920-1990): ideolohichni ta tvorchyi aspekty: Osoblyvosti diialnosti redaktora i vydavnytstva v umovakh totalitarnoho suspilstva. Visnyk Knyzhkovoï palaty, №10, 35-39.

74. Khovaiba N. (2009). Ideolohichna skladova ukraïnskoho radianskoho kinematohafu sere-dyny 1960-kh – sere-dyny 1980-kh rokiv. Etnichna istoriia narodiv Yevropy, Vyp. 29, 95–99.

75. Shvydkyi V. (2011). Podiia yak faktor vplyvu na povedinku ta svidomist hromadian v Ukraïni (1953 r.). Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka: Zb. st., Vyp. 16, Kyiv, 83-98.

76. Shvydkyi V. (2012). Podiia yak faktor vplyvu na povedinku ta svidomist hromadian v Ukraïni (1953 r.). Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka: Zb. st., Vyp. 17, Kyiv, 167-185.

77. Yurchenko V.V. (2013). Polityka, ideolohiia ta ofitsiine bachennia istorychnoho mynulo-ho partiinym kerivnytstvom URSR pochatku 1970–kh – sere-dyny 1980–kh rokiv. Hileia: naukovyi visnyk, № 77, 113-118.

Kahanov Yuriy

PHENOMENON OF THE “SOVIET MAN” OF 1950-1980S IN THE MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The formation of the views of Ukrainian scholars on the transformation of personality in the realities of the Post-Stalin Era took place under conditions different from the ones in Western countries or Russia. The revival of Ukrainian statehood raised an issue of studying the “white spots” and frankly falsified pages of national history. The main themes of historical research are the Cossack period, the Ukrainian national-democratic revolution of 1917-1921, the Holodomor of 1932-1933 and the massive repressions of 1930s, the Ukrainian liberation movement of the Second World War, etc. From the Soviet period, the attention was focused particularly on the era of Stalinism. The period of 1953-1991 did not receive much attention. Ukrainian science had to get through its own “re-Stalinisation” period of modern history.

Occasional studies devoted to the mass consciousness of the inhabitants of the post-Stalinist Ukraine have appeared only at the beginning of 2000s.

The peculiarities of the project “homo sovieticus” in the USSR of 1950s and 1980s as well as the general features of a consciousness transformed by the communist ideology have been covered in the Ukrainian academic discourse of the “New Man”. Detailed coverage has been given to the issues of the cultural environment of the “Soviet man”, the role of mass media and literature in promoting the values of the Com-

munist Party's ideology, changes in historical memory and religious consciousness in the Ukrainian SSR. The main features of the Ukrainian discourse against the background of other were the consideration of regional and social versions of the design of the "ideal Soviet citizen", the near absence of communist apologetics and the general consensus on the compulsory nature of the values imposed by the CPSU. It is therefore possible to speak of the ideological similarity of Ukrainian and Central European intellectual communities. The further logic of the evolution of the Ukrainian discourse requires the synthesis of a coherent picture of the creation of the communist personality in the Ukrainian society of 1950-1980s.

Key words: "Homo Sovieticus", communist consciousness, ideology, identity.